

Паустовська Т.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізький національний університет

Paustovska Tamara

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics,
Organization and Management of Enterprises
Kryvyi Rih National University

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

Паустовська Т.І. Еволюція теорій глобалізації та їх сучасний контекст. У статті досліджено шлях розвитку теорій глобалізації різними економічними школами ХХ–ХХІ ст. Показано різнобічність підходів цих шкіл до причин виникнення, основних характеристик та економічних шляхів вирішення глобальних проблем кінця ХХ – початку ХХІ ст. Обґрунтовано сенс виникнення, причини актуальності в економіках провідних країн світу та причини критики неоліберальної теорії глобалізації. Продемонстровано ідеї неокейнсіанської теорії глобалізації та показано її основні аспекти у вирішенні глобальних питань світу. Показано погляди представників теорії монетаризму, яка виступає як теорія протидії неокейнсіанській теорії вирішення економічних завдань. З'ясовано вплив COVID-19 на весь економічний світ сьогодні та показано невідворотність вирішення цієї проблеми шляхом планетарного об'єднання всіх можливостей країн і народів.

Ключові слова: еволюція, глобалізація, економічні теорії, неолібералізм, неокейнсіанство, монетаризм, криза, світове господарство, світова економіка.

Паустовская Т.И. Эволюция теорий глобализации и их современный контекст. В статье исследован путь развития теорий глобализации разными экономическими школами ХХ–ХХІ ст. Показано разносторонность подходов этих школ к причинам возникновения, основным характеристикам и экономическим путям разрешения глобальных проблем конца ХХ – начала ХХІ ст. Обоснован смысл возникновения, причины актуальности в экономиках ведущих стран мира и причины критики неоліберальной теории глобализации. Продемонстрированы идеи неокейнсіанской теории глобализации и показаны ее основные аспекты в решении глобальных вопросов мира. Показаны взгляды представителей теории монетаризма, которая выступает как теория противодействия неокейнсіанской теории решения экономических задач. Выяснено влияние COVID-19 на весь экономический мир сегодня и показана неизбежность решения этой проблемы путем планетарного объединения всех возможностей стран и народов.

Ключевые слова: эволюция, глобализация, экономические теории, неоліберализм, неокейнсіанство, монетаризм, кризис, мировое хозяйство, мировая экономика.

Paustovska Tamara. The evolution of globalization theories and their current context. In this article highlights a number of global problems that arose in the second half of the twentieth century and which are quite relevant for mankind and economists, especially today. The influence of these problems on the reformatting of the world economy and politics has been studied. The role of world centers of market economy and their influence on the change of the whole world market is shown. The economic causes of origin and the way of development of theories of globalization by different economic schools of the ХХ–ХХІ centuries are investigated. This is shown versatility of these schools' approaches to the causes, main characteristics and economic ways of solving global problems of the late ХХ – early ХХІ centuries. The meaning of the neoliberal theory of globalization is substantiated. Its characteristic features and coverage by this theory of the reasons that caused problems of global character are demonstrated. These reasons are described in detail. The ways of their solution offered by the supporters of neoliberalism are shown. The reasons for the relevance of neoliberal globalism in the economic systems of the world's leading countries and the reasons for criticizing the neoliberal theory of globalization by a number of modern leading economists. The are shown ideas of the "neokeynesian" theory of globalization are demonstrated and its main aspects in solving global issues of the world, which differ from the ideas of neoliberalism. The opinion of neo-Keynesian economic theory on the role of state regulation of issues related to global problems is formulated. The views of the representatives of the theory of monetarism, which acts as a theory of counteraction to the "neokeynesian" theory of solving economic problems, are shown. The views of monetarists on the category of "money" are covered in detail and show the leading role they play in solving global economic issues of global problems in various areas. The reasons for the criticism and disagreement with the economic solutions to the global issues proposed by neo-Keynesians, which are opposed by

supporters of monetarism, are clearly identified. This is shown inevitability of the solution of COVID-19 by planetary integration of all possibilities of scientific and technological progress, information technologies, international education, personnel policy, social and spiritual aspects of life of countries and peoples.

Key words: evolution, globalization, economic theories, neoliberalism, "neokeynesianism", monetarism, crisis, world economy, world economy.

Постановка проблеми. Сучасна економічна теорія спрямована на дослідження й обґрунтування якісно нових категорій, законів і закономірностей. Це значною мірою пов'язано з великою кількістю економічних та суспільних трансформацій і необхідністю пошуку шляхів реалізації нових алгоритмів розвитку суспільства. Так, сучасному стану світової економіки притаманні орієнтація на сталий розвиток та велика інтенсивність інтеграційних процесів, що сприяє формуванню наднаціональних і наддержавних інфраструктур та прискорює постіндустріальну глобалізацію. Процес економічної глобалізації передбачає створення нових можливостей для економічного розвитку й водночас сприяє загостренню старих і формуванню нових суперечностей у світовій економіці, так званих глобальних загроз людству. Важливо розглядати глобалістику, яка має велику кількість прихильників, але ще більшу – супротивників («альтернативних глобалістів»). Це дасть змогу розглянути об'єктивний зміст глобалізації, який становлять різні за їх походженням, сферами прояву, механізмами і наслідками процеси. Тому й теорії глобалізації являють собою не однорідне, а складне, суперечливе явище, насичене різними, іноді полярними поглядами на економічне і соціальне життя людства, а також новими викликами для національних економік, що зумовлює появу різноманітних теоретичних концепцій та наукових дискусій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне обговорення проблем глобального характеру відбувається вже приблизно останні 50 років на різних майданчиках та в засобах масової інформації, де свої погляди висловлюють експерти і фахівці різного професійного рівня й масштабу. Особливу роль слід віддати провідним економічним експертам та вченим-економістам, які обґрунтовано та виважено розглядають дане питання, серед яких – А. Амелін, А. Гурріа, В. Каценельсон, Я. Лаврик, К. Лагард, П. Леоненко, Д. Монін, І. Петрашко, А. Пустова, А. Чухно, Р. Хатт, П. Юхименко та ін.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження різних економічних поглядів на одну й ту ж проблему – проблему глобальних питань світу та їх вирішення за допомогою економічних теорій, які пропонують свої варіанти досягнення цієї мети, а саме неоліберальної, неокейнсіанської та монетаристської течій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні принципи монетаризму частіше за все розглядаються з «примірюванням» їх до тієї чи іншої національної економіки. Проте цікаво зробити спробу перенести не лише монетаристські, а й теоретичні підходи інших економічних течій до аналізу не національної економіки, а світового господарства в цілому. Наприклад, неокейнсіанці вважали, що насправді поглиблення взаємозалежності національних економік унеможливило досягнення глобальної рівноваги шляхом вільної гри

ринкових сил. Дані ідеї лягли в основу розроблення моделей світового господарства, але вони не в змозі врахувати всієї повноти і багатогранності економічних процесів, адже вони будувалися у статистичному варіанті, ґрунтувалися на рівновазі у потоках товарів і капіталів як само собою зрозумілих цінностях.

Кризові явища капіталістичної економіки в 70-х роках ХХ ст. призвели до погіршення умов суспільного відтворення і потребували вирішення проблем пропозиції, а не стимулювання умов реалізації (попиту). Більш гостро виступило ресурсне питання, що в теоретичному плані означало актуалізацію неокласичної передумови про обмеженість виробничих ресурсів. Цей період ознаменувався поєднанням сировинної, енергетичної, структурної, валютної криз та циклічного падіння виробництва. Зазначені кризи та інші події призвели до виникнення факторів руйнування кейнсіанської моделі регулювання економіки, а саме:

- 1) дестабілізації грошово-кредитної сфери, дефіциту державного бюджету;
- 2) розширення і бюрократизації системи державного управління;
- 3) втрати стимулів до ефективної діяльності;
- 4) стагфляції;
- 5) інтернаціоналізації виробництва та економічної інтеграції.

Останні процеси втягнули у свою орбіту всі розвинуті країни світу і більшість країн із середнім рівнем розвитку. Інтеграційні тенденції не оминули й порівняно молоді країни, що розвиваються, які підштовхнула необхідність захисту національних інтересів переважно на ринках сировини, продовольства, енергетичних ресурсів, робочої сили тощо.

І тому вже у 80-х роках почала швидкий розвиток і поширення теорія і практика неоліберальної глобалізації (розширення індивідуальних свобод, обмеження державного втручання в господарське життя й орієнтація на ринок), що набули благодатного підґрунтя. Це сприяло їх розширенню серед керівної еліти західних країн. Цей етап прийнято вважати «постіндустріалізацією», за якої вирішальна господарча роль переходить від виробництва до сфери послуг, освіти, науки, управління економікою – від бізнесменів до вчених та професіоналів. Разом із цим більш глибокої сили набуває соціально-економічний прогрес у цілому – це всебічний розвиток різноманітного життя суспільства. Людство вже було не в змозі замикатися на певних локальних проблемах, бо процеси інтернаціоналізації всіх боків людського життя об'єктивно підвели його до глобальних масштабів проблем, які перед ним постали. А це проблеми, пов'язані з міжнародними відносинами (збереження миру, вирівнювання соціально-економічного розвитку країн, реалізація прав націй на самовизначення), з відносинами людини та суспільства (боротьба з голодом, вирішення питань охорони здоров'я та освіти, культурно-інформаційні обміни),

із взаєминами людини та природи (екологічна, енергетична, сировинна, продовольча, демографічна). Усе це призвело до висновку, що в прийдешньому столітті тенденції економічного зростання зберуться, проте одночасно набудуть і нового напрямку у зв'язку з тим, що якісно зміниться роль послуг, згаданих раніше, інформації та науково-технічного прогресу [1].

Однак в останню чверть XX ст. досить багато вчених-економістів, політиків і суспільних рухів виступали з прямою чи опосередкованою критикою ідей і практики неоліберальної глобалізації, звертаючи увагу на комплекс притаманних їй суперечностей, зокрема між:

- об'єктивним процесом інтеграції різних країн, народів в єдину систему і прагненням окремих кіл світової еліти встановити свою гегемонію над планетою;
- виникненням єдиного світового економічного простору та поділом світу на ядро і периферію;
- інтересами ядра та інтересами периферії;
- становленням єдиного економічного простору та виникненням потужних регіональних блоків;
- об'єктивною тенденцією до збільшення обсягів виробництва, зростання продуктивності праці та тенденцією до поглиблення поляризації доходів і споживання;
- зростанням ефективності світової економіки та падінням життєвого рівня значної частини населення планети;
- ефективністю вільного переміщення капіталів і руйнівною спекулятивною діяльністю світової фінансової еліти;
- фінансовим капіталом і віртуальним сектором та промисловим капіталом і реальним сектором глобальної економіки;
- культурним урізноманітненням і культурним нівелюванням за стандартами поп-культури, встановленням єдиної шкали цінностей, зорієнтованої на гроші та наживу;
- потребою у стабільності та поширенням локальних осередків нестабільності, міжнародної злочинності та тероризму;
- об'єктивною необхідністю формування глобальної планетарної спільноти як єдності різноманітних цивілізацій та фактичним утвердженням однополюсного світу, в якому домінує західна цивілізація.

Але зростання на початку XXI ст. опору діяльності СОТ, МВФ, МОП, Світового банку та інших міжнародних економічних організацій вплинуло на розшарування поглядів прихильників неоліберальної глобалізації. Важливо зазначити, що неоліберальна модель глобалізації мала згубні наслідки не лише для країн третього світу, а й для розвинених країн. Так, на думку відомого західного економіста, лауреата Нобелівської премії Моріса Але, «всеосяжна глобалізація торгівлі між країнами із суттєво різними рівнями заробітної плати (за обмінним курсом валют) не може не призвести в кінцевому підсумку повсюди – як у розвинених, так і в менш розвинених країнах – лише до безробіття, падіння темпів економічного зростання, нерівності, злиднів. Вона не є ні неминучою, ні необхідною, ні бажаною» [2, с. 19].

Звичайно ідеї неоліберальної глобалізації здійснили свій вплив і на неокейнсіанські, й на монетаристські підходи до аналізу світового господарства у

цілому, до яких ми повертаємося. Дослідження цих підходів у перші десятиліття XXI ст. слід аналізувати з огляду світового господарства, гармонійному управлінню яким перешкоджають різноманітні інституціональні режими, бюджетна, кредитно-грошова, зовнішньоторговельна політика країн. Досвід показує, що практично неможливо випрацювати єдину стратегію через зіштовхування різних інтересів, адже ще з кінця XVI ст. у більшості європейських країн поняття «інтерес» мало широкий зміст: фундаментальні сили, в основі яких знаходилося самозбереження і самозвеличення, що мотивує або має мотивувати дії суверена чи держави, особистості, пізніше груп людей, класів певного суспільного або економічного становища. Дослідження даного феномену в економіці дало можливість А. Хіршману дійти висновку: «Єдиною визначеною і передбачуваною характеристикою людських справ є їх непередбачуваність і безрезультативно намагатися звести людські дії до єдиного мотиву, такого як, наприклад, інтерес» [3, с. 296].

Тому, глобальні монетаристи пропонують принципів зміни, наприклад, у підході до аналізу понять «світове господарство» або «світова економіка» – це, на їхню думку, не просто сукупність національних господарств, а замкнута інтернаціональна система, адже такі основоположні макроекономіки, як реальний дохід (або продукт), рівень цін, норма відсотка, вже стали функціями не національних, а глобальних процесів. Це призводить до посилення ризику, який полягає у тому, що світ поза Китаєм суттєво змінився з 2003 р. Глобалізація спонукала компанії будувати ланцюги постачання, що перетинають національні кордони, роблячи економіку більш взаємопов'язаною. Основні центральні банки поклалися на методи, які вони зазвичай використовували для боротьби з економічними спадами після фінансової кризи 2008 р., а рівень глобальної заборгованості у той час досяг свого максимуму. До того ж зростаючий націоналізм може ускладнити координацію дій у всьому світі, якщо це потрібно.

У сучасний період національний баланс – це не національна проблема, а проблема світової грошової системи. Низка країн намагається перекласти свої грошові (фінансові) труднощі на зовнішній світ шляхом обмежень імпорту, переливання капіталу, що в кінцевому підсумку погіршує платіжний баланс, адже надлишкові гроші випливають через дефіцит [3, с. 296].

Поява COVID-19 змінила світову грошову ситуацію в не кращий бік. Уже на кінець березня 2020 р. Міжнародний валютний фонд мобілізував \$1 трлн для допомоги країнам, які зазнали фінансово-економічних утрат від поширення пандемії коронавірусу. По допомогі до МВФ за цей період звернулися вже понад 80 країн. Криза, яку світ переживе у результаті поширення COVID-19, є загальносвітовою і вдарилася по всіх країнах із відкритою ринковою економікою [4, с. 23]. Виступаючи наприкінці січня 2021 р., канцлер ФРН Ангела Меркель сказала приблизно такі слова: «Інфекція коронавірусу передалася від тварини людині, що демонструє тісний зв'язок людей із природою і що наштотує не лише на роздуми про згубність людської діяльності на природне середовище в гонитві за лідерством, привалюванням, вирішуючи, здавалося б, суто людські питання. Дана ситуація чітко показує, як

природа в змозі відповісти людині на її небезпечне і бездумне відношення до неї, а також дає шанс людству почати спільну конкретну роботу з негайного виправлення своїх помилок. І вже зрозуміло, що це потребуватиме великих саме людських зусиль та витрат економічного, фінансового, інтелектуального, морального характеру».

Події останнього року призвели до висновку, якого дотримуються і сучасні економісти й які не мають між собою суперечностей щодо сучасної монетарної системи як частини міжнародної економіки. Дана система значно інтернаціоналізувалася, вона відіграватиме важливу роль у подальшому світовому розвитку економіки. Проте дослідники глобального монетаризму вважають, що ця сфера є найбільш суперечливою. Ці суперечки почали проявлятися на початку 70-х років ХХ ст., коли відбулася велика зміна устоїв, а саме перехід від державно керованої міжнародної валютної системи часів Бреттон-Вудса до ринково керованої міжнародної валютної системи сьогодення. Саме з означеного періоду процес інтернаціоналізації монетарної системи набув феноменальних темпів, а фундаментом такого процесу став розвиток інформаційних технологій. Він виявився стрімким як за охопленням, так і за швидкістю, яка багатократно скорочує час і витрати, необхідні для передачі та обробки інформації.

Бурхливе переливання капіталів із країни в країну, вибухове розширення обсягів фінансових операцій, міжнародного руху фінансових активів та державних облігацій набагато випереджають динаміку зростання матеріального виробництва і зовнішньоекономічних відносин. Наприклад, наприкінці ХХ ст. зростання глобального ВВП на день становило тільки 7–8% від зростання валютних резервів усіх разом узятих центральних банків [3, с. 297].

Процес використання грошово-фінансової сфери, історія якої налічує 150 років й яка перетворилася на самостійну галузь економічної діяльності, все більше відривалася від реальної економіки, діючи інколи незалежно від неї і лише непрямо впливаючи на економічні процеси, підійшов до своєї найвищої точки. Сучасні події показують, що в недалекому майбутньому, безумовно, об'єктивно неминуче розпочнеться процес все більшого зближення грошово-фінансової сфери і реальної економіки, тісного взаємопроникнення цих сфер. Низка дослідників монетарної глобалізації доходить висновків, що світова економічна інтеграція взагалі відбуватиметься як розвиток глобального монетаризму, де всі країни пов'язані одна з одною перехресними потоками грошових капіталів, придбанням іноземних активів. У майбутньому даний процес висуне практичне питання про утворення не лише загальнорегіональної валюти на кшталт євро, а й валюти світу, адже монетарна глобалізація характеризується: 1) високим рівнем рухливості капіталів і фінансових активів; 2) глобальним розширенням свободи діяльності банків; 3) скороченням бар'єрів на шляху фінансових потоків; 4) посиленням транскордонної мобільності капіталів.

Окрім цього, їй притаманні такі риси:

– інтернаціоналізація фінансових портфелів унаслідок поширеної внутрішньої лібералізації рухів капіталу;

– занепад ринкової значущості банків як фінансових посередницьких установ;

– визначення валютних курсів фінансовими ринками через зростання обсягів міжнародних фінансових операцій відносно торгових;

– ринкова нестабільність – у всій монетарній системі;

– ринкова зосередженість, за якої відносно невелика група інституцій одночасно займається торгівлею на міжнародних ринках, використовуючи утворення парадоксальної схильності країн до впливів валютних курсів, що не вчить їх стосовно їхньої внутрішньої політики.

Висновки. Дослідження економічної кризи, спровокованої пандемією COVID-19, показали, що вона зачепила всю світову економіку. Кожна країна прямо чи опосередковано відчуває негативний вплив коронавірусу на свою фінансово-економічну систему. Залежно від тривалості пандемії світові експерти та політики розглядають декілька сценаріїв розвитку світової кризи і виходу з неї в майбутньому. Проте всі вони сходяться на думці, що коли криза відступить, процес фінансової глобалізації проходитиме і розвиватиметься за допомогою таких чинників:

1) *регулятивних* (перенесення акценту з державного на міжнародний рівень, послаблення ролі держави у фінансах, регіоналізація фінансової діяльності, вільний рух капіталу, посилення ролі ТНК, критичний розгляд ролі міжнародних організацій та її зміна);

2) *якісних змін у фінансах* (безпека, динамічний інноваційний розвиток, глобальні фінансові кризи, спекулятивний характер фінансового ринку, відрив глобальної фінансової системи від реальної економіки);

3) *технологічних* (розвиток інформаційних технологій, запровадження ринку глобальних електронних фінансових послуг, необмежені технологічні можливості здійснення фінансових угод);

4) *політичних* (великий вплив політичних криз на розвиток фінансових ринків);

5) *психологічних* (підвищення впливу психологічних очікувань учасників глобального фінансового ринку на розвиток подій на фінансових ринках);

6) *гуманізації* (суттєвий розрив між заможними і бідними людьми і країнами, необхідність підвищення особистості у фінансах, процес гуманізації фінансів, розвиток ринку етичних акцій);

7) *інші* (обмеження трансакційних витрат, зростання впливу екологічних чинників на національні господарства, збільшення впливу лібералізації фінансових ринків на товарні ринки, створення умов для вирішення глобальних проблем шляхом концентрації ресурсів на глобальних фінансових ринках).

Ці чинники вже вносили зміни у міжнародну фінансову систему, але їх роль далеко не виконана і вони продовжать активно впливати на монетарну глобалізацію. Разом із ними пріоритетними напрямками запобігання глобальним загрозам мають постати такі заходи: проектування нової світогосподарської системи, реформування системи глобальної інституціоналізації, інтелектуалізація та інформатизація суспільного простору, оптимізація міграційного руху людських ресурсів, удосконалення систем наддержавного і державного управління, оптимізація механізму міжнародного менеджменту та маркетингу, трансформація форм і методів міжнародного торговельно-економічного обміну та співпраці, поглиблення соціалізації економіки та гуманізації праці.

Список використаних джерел:

1. Глобалізаційна теорія: посмертний аналіз. URL: <https://commons.com.ua/uk/globalizatsijna-teoriya-posmertnij-an/> (дата звернення: 27.01.2021).
2. Ведернікова С.В. Сучасні тренди розвитку глобалізації. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 5(61). С. 16–21. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/5_61_2017_ukr/2.pdf (дата звернення: 28.01.2021).
3. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії : підручник / за ред. А.А. Чухна. Київ : Знання, 2007. 878 с.
4. Долбнєва Д.В. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Проблеми економіки*. 2020. № 1(43). С. 20–33. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-20_26.pdf (дата звернення: 22.01.2021).

References:

1. Globalization Theory: posthumous analysis. Available at: <https://commons.com.ua/uk/globalizatsijna-teoriya-posmertnij-an/> (accessed 27 January 2021).
2. Vedernikova S.V. (2017) Suchasni trendy rozvytku ghlobalizaciji [Modern trends in globalization]. *Problems of system approach in economics*, no. 5 (61), pp. 16–21. Available at: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/5_61_2017_ukr/2.pdf (accessed 28 January 2021).
3. Chukhno A.A., Yukhimenko P.I., Leonenko P.M. (2007) Suchasni ekonomichni teoriji [Modern economic theories]. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)
4. Dolbneva D.V. (2020) Vplyv COVID-19 na ekonomiku krajiv svitu [Influence of COVID-19 on the economy of the world]. *Problems of the economy*, no. 1(43), pp. 20–33. Available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-20_26.pdf (accessed 22 January 2021).